

Pásztor János

Kálvin és az Egyház istentiszteletének megújítása

„Istennek soha nem tetszett más istentisztelet,
csak amely Krisztusra tekintett.”¹

Kálvin a Katolikus Anyaszentegyház megújításának munkájára tette fel az életét.² Az Egyház azért szent és katolikus, mert szerves egységben él Krisztussal:

Pásztor János budafoki református lelkész a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának dékánja. – A cikk angol eredetije (jegyzetek nélkül) megjelent: Reformed World 40 (1988) 910–917.

*Az Egyház katolikus avagy egyetemes, mivel nem lehet belőle kettő vagy három, csak ha Krisztus ízekre szakad [vö. 1Kor 1,13] – s ez nem történhetik meg. Sőt Isten minden választottja Krisztusban úgy kapcsolódik egybe [vö. Ef 1,22–23], hogy amiképpen egy főtől függenek, úgy egy testté nőnek össze, szorosan összetartozva [vö. Ef 4,16] mint egy test tagjai [Róm 12,15; 1Kor 10,17; 12,12.27]. Valóban egyek lettek, mert együtt élnek az egy hitben, reményben és szeretetben és ugyanazon Szentlélekben.*³

Mínthogy Kálvin számára az Egyház középponti misztériumát és valóságát az jelentette, hogy tagjai Krisztushoz, valamint Krisztusban egymáshoz tartoznak, a Test-képzetnek számára kimagasló jelentősége van – éppúgy, mint a páli teológiában –, valahányszor csak az Egyházról beszél. Ez része az élet legmélyebb valóságáról szóló hitvallásának.⁴ Ő nem csupán beszél az Egy Testről, hanem benne él annak valóságában. Ez az oka annak, hogy írásai tele vannak a patrisztikus vagy az egyházatyákra utaló, illetve a régi egyetemes zsinatok szövegeiből vett vagy azokra utaló idézetekkel. Egy Egyházban él az egyházatyákkal, közösségben velük, és beszél hozzájuk.⁵

Ez fontos szempont, ha valaki Kálvinról az istentisztelettel kapcsolatban beszél. Kálvin az Egyház istentiszteletének megreformálását tűzte ki céljául, az ősegyház mintájára. Ezért tiltakozott, ha tanítását újnak nevezték.⁶ Meg volt győződve arról, hogy azt mondja, amit az atyák is mondtak, és mondanivalója egy az övékével. A strasbourg-i egyház vagy a genfi egyház liturgiáját Jézus Krisztus egyetlen Egyháza liturgiájának tartotta. Meglátása szerint radikális változásokra volt szükség az Egyház istentiszteletében ahhoz, hogy visszatérhessen a bibliai tisztaságú istentisztelethez. Az Úrás tanításával megegyező növekedés és fejlődés nem csupán megengedhetőnek, de szük-

¹ Inst. 2.6.1. Az idézetek forrása: *Joannis Calvini Opera Selecta*. Ediderunt Petrus Barth, Guilelmus Niesel. Editio tertia. Monachii MCMLXXIV. [Az Inst. rövidítés csak az Institutio 1559-es kiadására vonatkozik].

² Kálvinnak az „Egy Egyház” kifejezéssel kapcsolatos gondolkodására vonatkozólag vö. Alexander Gánóczy [Sándor], római katolikus kutató, in: R. Kottje – B. Moeller: *Ökumenische Kirchengeschichte*. Band II. München 1973. 369.

³ Inst. 4.1.2.

⁴ „Ezért a főnek és a tagoknak az összekapcsolódását és Krisztusnak a mi szívünkben lakozását, tehát a misztikus egységet a legfontosabbnak ítéljük, hogy Krisztus, aki a miénk lett, részesévé tegyen azoknak az adományoknak, amelyekkel ő bír”: Inst. 3.11.10. Vö. 3.2.24; 3.2.30; 3.2.35; 3.5.4; 3.22.1; 3.24.5.

⁵ Az 1. jegyzet alatt idézett kiadás feltünteteti az összes idézetet és utalást a patrisztikus irodalomra.

⁶ Vö. Inst., bevezetés a 3. fejezethez.

ségszerűnek látszott számára: az Egyház istentisztelete csak akkor reformált, ha állandóan az Írás ellenőrzése alatt áll, és ahhoz igazodik. Túl sok szó esett már a református tradíciókról és jelentőségükről a liturgiában. Ennek a tradíciónak a normája az Írás és nem valami más, ami a református egyházakban a századok folyamán kifejlődött.

Kálvin számára a teológia funkciója Isten dicsőségének szolgálata:

Szent Pál [...] azt mondja, hogy ez az ő kegyelme dicsőségének magasztalásáért van. Ő mutatja ki a végső érvet, mely arra vezette Istent, hogy bennünket kiválasszon, tudniillik, hogy ezáltal az ő kegyelme dicsőíttesék, bizony nem közönséges és szokványos módon, hanem különleges dicsőséggel. Mert ő úgy rendezte egybe a dolgokat, hogy mi csodálattal lássuk, hogyan vont ki bennünket Isten a pokol fenekéről, hogy megnyissa előttiünk országának kapuját és elhívjon minket az üdvösség örökségére.⁷

Ez a szolgálat tehát Isten dicsőítésének és az ember üdvösségének szolgálata egyszerre. E két dolog szervesen összekapcsolódik Kálvin tanításában. Ebből következik, hogy a teológiát nem lehet egyfajta elefántcsonttoronyban művelni, csakis az élet kellős közepén, ahová az Egyház állítotott, hogy betöltse feladatát. A teológia az Egyház funkciója: a krisztusi Egy Testnek bizonyos tagjai a teológia művelésével vannak elfoglalva mint annak a Testnek tagjai, mely „az ő dicsőséges kegyelmének magasztalásáért” létezik (Ef 1,6). Ezért a teológus az istentiszteletet végző gyülekezetben él és dolgozik; nem az Egyház istentiszteletén kívül álló személy, hanem azon belül tölti be kritikai szerepét. A teológusnak szüksége van a liturgiára, és a liturgiának a teológusra, akinek egzisztenciája be kell épüljön az istentiszteletet végző gyülekezetbe, amely Istent dicsőíti. Másrészt az istentiszteleti közösségnek is szüksége van a teológia és a teológus kritikai szerepére azért, hogy megőrizze az istentisztelet bibliai tisztaságát és életszerűségét.⁸

Az élő keresztyén istentisztelet nem szorítkozhat a liturgiára, hanem magába kell foglalnia a közösség egész életét. Ez a kettős hangsúly jelen volt Kálvin tanításában éppúgy, mint gyakorlatában. Rendkívül komolyan vette az istentiszteletet és mindent megtett azért, hogy a város életét a hétköznapi liturgiájává alakítsa át. Az istentisztelet e két aspektusának dinamikus kölcsönhatásban kell lennie egymással. Teljesen más környezetben, például a Magyarországi Református Egyház életében is fény derült arra, hogy a liturgia és a diakónia egysége és dinamikus kölcsönhatása létfontosságú egy, a maga helyzetében új történelmi kihívásokkal szembenező egyház számára.⁹

Kálvin elfelejtett, de most újra előtérbe helyezett hangsúlya az úrvacsora¹⁰ hetenkénti megtartásának fontosságán, szintén kapcsolatban kell hogy legyen a diakónia és a liturgia ezen egységével: a Vacsora egyrészt rámutat a

⁷ Az idézet az angol fordítás alapján (J. Calvin: *Sermons on the Epistle to Ephesians*. Edinburgh 1975. 42.)

⁸ R. Birch Hoyle: *The Teaching of Karl Barth*. London 1930. 224skk.

⁹ Vö. Janos D. Pásztor [János]: „God’s Glory and Humanity’s Future: A View From the Danube”, *Pacific Theological Review*, San Francisco, Special issue 1979. 23.

¹⁰ „Mi több, az a szokás, mely előírja, hogy az ember évente csak egyszer vegyen úrvacsorát, bizonyosan az ördög találmánya. Az úrvacsorát legalább egyszer egy héten meg kell ünnepelni a keresztyén gyülekezetben”: *Institutio* 1536. Vö.: *Inst.* 4.17.43.

szó és a cselekedet egységének jelentőségére, másrészt pedig az Isten és felebarát iránti szeretet egységére. Az úrvacsora erőteljesen kifejezi ezt a sokrétű egységet. Ebben az ünnepségben – amikor a gyülekezet szóban és tettben követi az Úr példáját – rejlik az, ami megkülönbözteti az Egyházat mint Krisztus testét.

Abban, hogy Kálvin fontos következtetéseket von le az istentiszteletre nézve, jelentős szerepet játszott az Egyháznak mint Krisztus Testének Pál apostol kifejtette misztériuma, hiszen a helyi gyülekezet istentisztelete az egyetemes Anyaszentegyház – a dicsőséges Krisztus-test – aktusa, amelyben valamennyi apostol, mártír, egyházatya, reformátor és a földön élő valamennyi keresztyén résztvesz. Ez az egység kifejezésre kell hogy jusson a gyülekezet liturgiájában. – Kálvin teológiája az Egyházzal mint Krisztus Testéről trinitárius krisztológián alapszik, mely Alexandriai Cirill és Atanáz írásaihoz gyökerezik:¹¹ Krisztus, a testet öltött Isten, az egyetlen közvetítő Isten és az ember között, testi/emberi létében egylényegű velünk, ugyanakkor egylényegű az Atyával és a Szentlélekkel. Krisztus személyében éppen ezért az Isten és az ember egysége vált valósággá.

*Erősen állítjuk, hogy istensége úgy kapcsolódik egybe és egyesül emberségével, hogy a saját természetét mindkettő teljesen megőrzi, s mégis e kettő alkotja az egy Krisztust.*¹²

Ez a tiszta kalcedóni ortodoxia alapozza meg s teszi lehetővé Kálvin számára a keresztyén istentiszteletet:

*Ebből következik, hogy Istennek soha nem tetszett más istentisztelet, csak amely Krisztusra tekintett.*¹³

A valódi istentisztelet a megtestesülés gyümölcse. Krisztus feltámasztatott és fölment a mennyekbe, de jelenléte a Szentlélek ereje által adatik és őriztetik meg.¹⁴

Kálvin igen magasra értékelte a szolgálatot. Ez apostoli, s mint ilyen, az apostolok hivatalának folytatója.¹⁵ Egyenes rokonságban áll az Egyházzal, lévén Krisztus Teste.

*[...] ez az emberi szolgálat, amelyet Isten az Egyház irányítására felhasználnál, az az idegszál, amely által a hívők egy testté kapcsolódnak össze.*¹⁶

Ez az idézet is mutatja a szerves kapcsolatot azt istentisztelet és az egyházvezetés között. A szolgálat azáltal, hogy az isteni ige hirdetésének szolgálata, az egyházvezetés egyik eszköze. Kálvin nem ismer olyan tekintélyt, amely nem az istentiszteleti közösségben gyökerezne. Másképpen mondván, nem

¹¹ Inst. 2.14.1skk. Vö. E. David Willis: *Calvin's Catholic Christology*. Leiden. – Harding Meyer – Lukas Vischer: *Growth in Agreement*. New York 1984. 453skk.

¹² Inst. 2.14.1.

¹³ Inst. 2.6.1.

¹⁴ Inst. 2.6.15; 4.3.2.

¹⁵ Inst. 4.3.4–6.

¹⁶ Inst. 4.3.2.

csak a *leitourgia* és *diakonia*, de a *leitourgia* és a *kybernésis* is egybetartozik a Testben.¹⁷

Így tehát újra visszajutottunk a közösség istentiszteletéhez. Kálvin megértette Krisztus hirdetésének lényegét a prédikációban és a sákramentumokban. Amikor az úrvacsora misztériumát magyarázza,¹⁸ Kálvin tisztázza, hogy a két krisztushirdetés egybetartozik. Részleteiben nem foglalkozott a kettő kapcsolatával; Kálvin, mint Luther és más reformátorok is, abban az örömben élt, amit az ige erejének és a prédikáció istentiszteleti jelentőségének újrafelfedezése jelentett. Visszaállították az istentisztelet alapvető bibliai struktúráját, hangsúlyozva a prédikálás méltóságát és helyénvalóságát, amely megóvja az eucharisziát attól, hogy mágikus/babonás cselekedet legyen.¹⁹ Visszatérésük a Bibliához azt jelentette, hogy a prédikálás megszűnt többé valamilyen témáról szóló vallásos beszéd vagy adomázás lenni: a Biblia hirdetése kellett hogy legyen. Ezért újította fel Kálvin a nagy egyházatyák – mint Szent Ágoston vagy Aranyszájú Szent János – prédikálási módszerét, hogy a bibliai könyveket versről versre, folyamatosan olvasva (*lectio continua*) magyarázza, felhasználva kora minden elérhető exegetikai eszközét. Istentiszteletünkben éppúgy, mint az ökumenikus párbeszédben, meg kell tartanunk ezt az értékes örökséget, és nagyobb hangsúlyt kell fektetnünk a textuális prédikáció nélkülözhetetlen voltára. Történetek már kísérletek a prédikáció helyettesítésére a kommunikáció egyéb eszközeivel, mint amilyen a dráma, a tánc stb., a prédikációt azonban soha semmi nem pótolhatja. A szövegre való imádságos odafigyelés – a készülés munkája iránti teljes odaadással és függőségben a Szentlélek munkájától – a szolgálat lényegi eleme kell hogy maradjon.

E helyen kell szólnunk arról a törésről, amely a teológiai tanulmányok és a lelkész munkája között húzódik általában és különösen a prédikációkészítésnél. Ha törés és űr tátong az akadémiai munka és a gyülekezeti élet között, azt orvosolni kell. Kálvin öröksége ösztönöz erre bennünket. A református köztudatban – ide értve a lelkészeket is – az úrvacsora ritka megünneplése úgy él, mint a református tradíció fontos része. Az eredmény pedig az, hogy a szolgálat kimondottan a prédikátor személyétől és karakterétől függ. Személyes hite, kegyessége és odaszántága – netán ezek hiánya – vagy a teoló-

¹⁷ Ez egyezést mutat Pál felfogásával a *kybernésis*ről mint a *charismata* egyikéről (1Kor 12,28).

¹⁸ *Inst.* 4.18., különösen 4.18.8sk.

¹⁹ *Inst.* 4.17.39. Inkább egyezne Kálvinnak az ige és sákramentum kapcsolatáról vallott nézetével az, ha a 'látható ige' kifejezést (az augustinusi *verbum visibile*) a 'megtörtént ige' kifejezéssel (*verbum actum*) helyettesítenénk. Már megtettem ezt a javaslatot néhány, magyar nyelven publikált tanulmányomban. Egy figyelemreméltó lutheránus teológus, az erdélyi Paul Philippi (Nagyszében/Hermannstadt/Sibiu), valamikor a heidelbergi egyetem professzora, javasolta a *verbum actuale* kifejezést (*Diaconica. Über die soziale Dimension kirchlicher Verantwortung*). Érvelése: az igét és a sákramentumot nem szabad az istentiszteleti közösségben betöltött szerepüktől függetlenül kezelni: „Ily módon megszabadulnánk attól a félreértéstől, mely szerint az üdvösség egymástól elválasztható eszközei mintha különböző orvosságok lennének, amelyeket az őket egymástól elválasztó hivatalos személy szolgáltathat ki. Ehelyett azt kellene mondanunk, hogy e kettő – ige és sákramentum – az egy valóság két elválaszthatatlan aspektusa: Krisztus re-prezentációi az ő közösségében. Az is nyilvánvaló, hogy a prédikáció és a sákramentum együtt alkotják az igét. [...] Tehát a beszéd magában még nem a teljes ige, és a rituális cselekedetek a kenyérrel és borral sem alkotják az úrvacsora sákramentumát. Ahhoz, hogy egy beszéd igévé válhassék, abszolút követelmény a gyülekezet, amelyben Krisztus jelen van, hogy irányítsa az életet és a cselekedetet. Ahhoz, hogy a szent közösség sákramentumává (*logiké latreia*) lehessen a vacsora körülülése, a Név tiszta hirdetése feltétlenül szükséges; a szent cselekedet az igében és az ige által él. Prédikáció és sákramentum – *verbum praedicatum* és *verbum actuale* – együtt az Isten igéje, egymáshoz tartoznak (átfedik egymást), s bizonyos helyzetekben, kivételesen egymást is képviselik. Ilyen helyzetekben mindkettő képviseli a teljes igét. A gyülekezetben azonban együtt vannak mint az Egyház alapszerkezete”, i. m. 142skk.

giai nézetei jelentik a szolgálat minőségének döntő tényezőit, mely ily módon szubjektívvé és „klerikalissá” válik.²⁰ Saját egyházam története is figyelmeztet az előbb elmondottakra. Ha a prédikáció nem kötődik a sákramentumokhoz, immár bármiről lehet prédikálni. A gyülekezetet nem emlékeztették az üdvtörténet nagy eseményeire, így lehetőség nyílt a mezőgazdaságról vagy a közoktatás aspektusairól tartott beszédekre, melyeknek a legkisebb kapcsolata sem volt Krisztus keresztségével. Egyházunk mindössze az utolsó ötven évben talált önmagára. Mégis csupán néhány éve kezdtük el újra felfedezni a sákramentumokat. Ebben Kálvin segített bennünket.

Az is figyelemre méltó, hogyan kapcsolja Kálvin a két sákramentumot az Egyháznak mint Krisztus Testének a fogalmához. Azt tanítja, hogy a keresztség által Krisztusba oltattunk be, és halálában eltemettünk, hogy ővele együtt új életre támadjunk fel.²¹ A keresztség jelentésének magyarázatában a Rómabeliekhez írott levél 6. fejezete sokkal hangsúlyosabb számára, mint a Heidelbergi Káté számára.²² A „beoltani a Testbe” kifejezés Kálvinnál a keresztség szinonimája.²³

A Test fogalma éppen ilyen fontos Kálvinnál, amikor az úrvacsoráról beszél:

*Hit által öleljük magunkhoz Krisztust, nem mint aki távolról látszik, hanem mint aki velünk egyesül, hogy ő a mi Főnk, mi pedig az ő tagjai legyünk.*²⁴

Azáltal, hogy Krisztus testét magunkhoz vesszük, megerősítjük, hogy mi is tagjai vagyunk a Testnek (1Kor 10,17). Itt egy misztériummal szembesülünk:

*Mivel pedig Krisztusnak a hívőkkel való titkos egyesülése misztériuma²⁵ természetétől fogva felfoghatatlan, az ő alakját és képét látható, a mi befogadóképességünknek legjobban megfelelő jelekben mutatja. [...] Mostmár tehát megvan, hogy mi a célja e titokzatos áldásnak – tudniillik hogy megerősítse számunkra: az Úr teste egyszer áldoztatott fel érettünk, hogy most azzal táplálkozunk és táplálkozva magunkban érezzük annak az egyetlen áldozatnak a hatékonyságát; s az ő vére egyszer ontatott ki érettünk, hogy örök itallá legyen számunkra. [...] Tehát kötelességünk venni és enni a testet, amely a mi üdvösségünkért egyszer felajánlatott, hogy amikor magunkat részeseinek látjuk, [...] az ő életadó halálának ereje mi bennünk hatékony legyen.*²⁶

Ezért tehát a sákramentum feladata, hogy „számunkra Krisztus testét adja.”²⁷ A részesülés módjában (*quomodo*) Kálvin mindkét oldalról elutasít minden végletességet. Visszautasítja tehát a *transsubstantiatio*-t, és „azok (ti. a je-

²⁰ Alain Blancy: „The Bible and the Church Service”, *Reformed World* XXXIX (1986) 566–581.

²¹ *Inst.* 4,15.1skk.

²² Ahol a megmosás szimbolizmusa központi jelentőségű. Vö. 69–72. kérdések.

²³ Vö. 3. jegyzet.

²⁴ *Inst.* 4,17.6.

²⁵ Vö. E. David Willis: *The Eucharist in the Reformed Tradition*. Genève 1976. A debreceni református-ortodox párbeszéd anyagai (Debrecen II, Leningrád, 1976. október). Willis szerint az *unio mystica cum Christo* központi jelentőségű Kálvin eucharisztia-értelmezésénél.

²⁶ *Inst.* 4,17.1. „És mert mi igazán kaptuk Jézus Krisztust ebben a szentségben, ... lélekben és igazságban imádjuk őt, és mély megbecsüléssel fogadjuk az eucharisziát, az egész misztériumot dicsőítéssel és hálaadással zárjuk”, *Liturgie de l'Eglise de Genève*. Genève 1545.

²⁷ *Inst.* 4,17.1.

lek) túlzott imádatát”, csakúgy, mint a „jegyek iránt tanúsított túl csekély tiszteletet.”²⁸ A valóságos jelenlét hangsúlyozásakor Kálvin elutasítja azokat a spekulációkat, melyek szerint Krisztus testét nagy távolság választja el tőlünk, mindazonáltal a Szentlélekre hivatkozik:

*Idézzük emlékezetünkbe, mennyire túlhaladja mindnyájunk értelmét a Szentlélek titokzatos ereje, és milyen ostoba dolog azt akarni, hogy az ő végtelenségét a mi mértékünk szerint mérjük. Amit tehát a mi értelmünk nem fog fel, ragadja meg a hitünk, ti. hogy a Lélek valóban egyesíti azokat a dolgokat, amik a térben szét vannak választva.*²⁹

A jelenlét azért lelki, mert a Szentlélek által valósul meg és nem azért, mert természetét tekintve anyagtalan. Vagyis a misztérium teljességgel a Szentlélek munkájának függvénye. E tanítás liturgiai következménye az *epiklésis* fontossága.³⁰ Kálvin maga mindent megtett azért, hogy a sákramentumokról szóló alaptételét átültesse a liturgiai gyakorlatba. Ebből a szempontból sikeresebbnek bizonyult Strasbourgban, mint Genfben mind a hetenkénti kommúnió bevezetésében, mind a liturgiai gyakorlatban.³¹ Ekkor még jócskán a *biblica theologia* kifejlődése előtt járunk, amely később majd – a nyelvanalízis segítségével – felfedezi a különbséget a *dabar* héber bibliai jelentése és a hellenisztikus *logosz*-fogalom között. Kálvin nem volt hajlandó az ige/szó jelentését a beszédre korlátozni. Ez utóbbi később fog megtörténni, amikor majd az igehirdetést azonosítják a prédikálással. Manapság, a bibliai kutatás segítségével újra abban a helyzetben vagyunk, hogy hangsúlyozhatjuk azokat a dolgokat, amelyeket már Kálvin is hangoztatott. A szó és tett közötti egyensúly helyreállításának hozzá kell kapcsolódnia ahhoz, hogy újonnan megértettük a valamennyi hívőre vonatkozó „királyi papság” bibliai valóságát: az egész közösség szóban és tettben egyesül, „hogy lelki áldozatokkal áldozzon, amelyek kedvesek Istennek a Jézus Krisztus által” (1 Pt 2,5) az emberiség nevében, és Isten „hatalmas dolgait” (1Pt 2,9) hirdetve szóban és tettben; az istentiszteleten és a mindennapok *leiturgia*-jában. Az a közösség, amely részese a misztikus kommúnióban, vezetett és feljogosított arra, hogy megélje Krisztust az emberek életében is.

A hívők egyetemes királyi papságáról vallott tanítás dialektikus feszültségben áll Kálvinnak a szolgálatról szóló alaptételével. Mivel egybetartoznak, az egyiket nem lehet a másik ellen kijátszani, sem az istentiszteletben, sem a diakóniában. Amikor arról beszélünk, hogy Isten emberei „ajkaik tulkaival” (Hós 14,3) mint az ő kedves ajándékukkal áldoztak, ez két dolgot világít meg. Először is emlékeztető Krisztus egyszeri és tökéletes áldozatára és arra, hogy a mi felajánlásunk mint hálaáldozat a keresztyén istentisztelet lényegi része.³² Másodsor rámutat, hogy a továbbiakban ugyanezt az áldozatot kell fenntartani a mindennapi életben is, a szeretet további cselekedeteit mutatva felebarátaink iránt. Tudjuk, Kálvin hogyan próbálta megvalósítani ezeket az

²⁸ *Inst.* 4,17.5.

²⁹ *Inst.* 4,17.10.

³⁰ E.D. Willis: *The Eucharist ...* 27sk.

³¹ William D. Maxwell: *An Outline of Christian Worship*. London 1965. 112.

³² *Inst.* 4.19.28. Kálvin: *A zsidókhöz írott levél kommentárja*. 13.15. A szerzőnek csak a magyar kiadás volt elérhető.

elképzeléseket a korabeli Genfben – tipikusan konstantini módon: az egész városnak engedelmességre kellett. A fontos alkotóelem – kivéve immár a konstantini összefüggésből – mégis fontos marad. Az Egyház felelősséggel tartozik az egész társadalomért, melynek önmaga csupán része. A szociális felelősség mint a keresztyén istentisztelet része nagyon fontos öröksége a református reformációnak. Magában a liturgiában ennek a közbenjáró imádságban kell kifejeződnie.

Kálvin állást foglalt a keresztyén istentisztelet materiális tartozékaival, mindenekelőtt az ábrázolások kérdésével kapcsolatban is. Kétségtelenül osztotta a svájci reformátorok véleményét arról, hogy a templomokban a képeket helytelenül használták mint az istentisztelet tárgyait. Sokan képtelenek különbséget tenni kép és bálvány között. A második érv a prédikációval kapcsolatos. Az emberek figyelme teljességgel az ige hirdetésére kell hogy összpontosuljon. Ugyanakkor Kálvin kötődése az Íráshoz megővta a Svájcban és egyebütt sokak által képviselt végletességektől.³³ Érzékelte, hogy a kommunikáció nem szorítkozhat a beszédre, megvallva, hogy:

Isten időről időre bizonyos jelekkel megmutatta az ő istenségének jelenlétét, hogy elmondhassák az emberek: színről színre láttuk. De minden jel, amit valaha is adott, alkalmasan beleillett a tanítás tervébe, ugyanakkor az embereket nyíltan figyelmeztette az ő felfoghatatlan lényegére.³⁴

Kálvin a következőkben röviden tárgyalja a „szövetségláda teológiáját”, amely a legfontosabb tekintetbe veendő tárgy az ábrázolás szerepével kapcsolatban:

A kegyelem táblája (2Móz 25,17), amelyről Isten a Törvény idején kinyilatkoztatta az ő erejének jelenlétét, úgy volt megalkotva, hogy azt sugallja, ez a legjobb útja az istenség szemlélésének, miközben a lelkek a csodálattól önmagukon fölülemelkednek. A kerubok pedig kinyújtott szárnyukkal befedték azt, az egészet kárpit takarta, maga a hely is elég mélyen rejtőzően elfedte. [...] De végülis [...] mit akartak ezek a kis képmások, ha nem azt, hogy ezek az ábrázolt képek nem alkalmasak arra, hogy Isten misztériumait ábrázolják?³⁵

Nem tudják Istent ábrázolni. Mi csupán a kerubokkal együtt imádkozhatjuk az Egyetlent, aki elrejtőzik. Ez Kálvin megoldása. A képek és szimbólumok segíthetnek nekünk, hogy felismerjük és imádjuk az Egyetlent, aki felfoghatatlan. Ebben az értelemben jelenti ki Kálvin:

Az Isten nem csupán azt tiltja meg, hogy szobrász emeljen neki hasonmást, hanem azt is, hogy bármilyen más művész alkossa meg azt, mivel hamisan és az ő fenségének megsértésével ábrázolják.³⁶

³³ Maxwell, *i.m.* 112, 115.

³⁴ *Inst.* 1.11.3.

³⁵ Uo.

³⁶ *Inst.* 1.11.4.

Istent tehát nem jeleníthetjük meg semmilyen ábrázolásban sem. A jelképek azonban, amelyek segítenek minket imádatunkban, más elbírálás alá esnek.

De mégsem vagyok babonás,³⁷ hogy úgy ítélném meg, egyáltalán semmilyen képet nem szabad eltűnni. Mivel a szobrászat és a festészet Isten adománya, mindkettőnek a tiszta és törvényes használatát kívánom meg. [...] Megmarad tehát az, hogy csupán azok festhetők és ábrázolhatók, amik látással befogadhatók.³⁸

Vagyis Kálvin szerint bizony lehetséges a képek és szimbólumok babonás elutasítása is.

Ha azt mérlegelem, hogy milyen célra rendeltettek a templomok, valamilyen képpen az ő szentségükhöz méltatlannak tűnik nekem, hogy más képeket fogadjanak be, mint őket és jelképszerűeket (iconicas), amelyeket Isten az ő szavával megszentelt: értem ez alatt a keresztséget és az úrvacsorát és más szertartásokat, amelyek alkalmasak arra, hogy szemünket erőteljesebben megragadják és élesebben hassanak rájuk, semmint hogy más, emberi ügyességgel készített képmásokat kívánjanak.³⁹

Kálvin szimbólumokról és képekről alkotott véleményének összefoglalása a következő: Isten igéje kell hogy megszentelje őket; tehát tiszta, biblikus tanításnak kell szólnia róluk. Továbbá segíteniük kell bennünket abban, hogy Istent imádhassuk és dicsőíthessük Jézus Krisztus által. Ezért Krisztushoz kell hogy elvezessenek bennünket.⁴⁰ Ahogy az ortodox egyházakkal folytatott párbeszédünk előrehalad azokban a témákban, amelyekben teljes közöttünk az egyetértés – mint a krisztológia és a trinitás stb. – elérkezhet az az idő is, amikor a képek és szimbólumok kérdése lesz a teológiai viták tárgya.

Visszatérve a Krisztus-Test misztériumához: az európai egyházak individuális kegyességét – és néha teológiáját – gyakran elsiratták. Az individualista kegyesség fontosabb vonása – ahogy a németek nevezik – az *ein-Mann-System*, amelyben a gyülekezeteknek alapvetően egyetlen aktív személye van, a lelkipásztor.

Elméletileg ezt a Bibliától idegen szemléletet és rendszert elvetjük. Mégis velünk marad mindaddig, míg az Egyházzal mint Krisztus testéről szóló tanítás liturgikus következményei meg nem valósulnak. Ami az istentiszteleten végbemegy, az áthatja az egész közösség életét. Amikor a lelkész magányos cselekvését felváltja a minden tagot magába foglaló közösség örömteli ünneplése és dicsőítése; amikor gyülekezeteink valóban úgy élnek mint az egy Test szerves tagjai, elmondhatjuk, hogy valóra váltak az üdvösség közösségi vonatkozásai. Akkor a Test minden tagja résztvesz majd a Fő életében, dinamizmusában és munkájában; s akkor lesz a gyülekezet istentisztelete igazi bizonyossága és eszköze Istennek, aki Krisztusban beteljesüléshez vezet a történelmet. Ma az emberiségnek szüksége van erre az erős bizonyosságra.

Fordította Pecsuk Ottó református teológiai hallgató (Budapest)

³⁷ Figyelemreméltó, hogy Kálvin a teljes képtilalmat babonáságnak nevezi.

³⁸ *Inst.* 1.11.2.

³⁹ *Inst.* 1.11.13.

⁴⁰ *Inst.* 4.10.15.